

Fod under eget bord¹

Af Kim Furdal

Den nyere byudvikling i provinsbyerne efter århundredskiftet må, til trods for en række af bøger der har set dagens lys i de senere år, siges at være stedmoderligt behandlet.² Ved Kolding Stadsarkiv har vi i 1989 forsøgt at råde bod på denne situation med projekt »Havebyen Kolding« med undertegnede som projektleder. En af de problemstillinger, som projektet undersøgte, var den sociale adskillelse (segregation) af byen. I det følgende skal jeg kort forsøge at ridse nogle af projektets foreløbige resultater på dette område op.

I undersøgelsen har jeg specielt fokuseret på 2 fænomener, der har haft betydning for Koldings udvikling og for mange andre provinsbyer.

1. Fremkomsten af haveselskaber fra ca. 1910 til slutningen af 50'erne.
2. Statslånsbusene fra 1938 til 1958.

For en fuldstændigheds skyld bør endvidere nævnes typehusbyggeriet fra begyndelsen af 1960'erne og parallelt med det private boligbyggeri den sociale boligsektor.

Alle fire fænomener er udtryk for et forsøg på at nedbringe omkostningerne ved at skaffe tag over hovedet. Haveselskaberne var et decentralt og vellykket forsøg på »græsrodsniveau« ved hjælp af en bestemt organisationsform, nemlig ved oprettelsen af private foreninger at skaffe eget hus for en befolkningsgruppe, der ikke tidligere havde haft denne

mulighed. De billige statslån var derimod et initiativ fra centralt hold, der særligt fik betydning efter 2. verdenskrig, til at sætte gang i boligbyggeriet. Fra 1960'erne gjorde fremkomsten af »typehuset« og den teknologiske udvikling inden for byggebranchen det muligt at nedbringe de faktiske byggeomkostninger. Endelig har staten og kommunerne siden første verdenskrig via forskellige støtteordninger eller offentligt byggeri søgt at skaffe boliger til dem, der ikke økonomisk formåede at erhverve eget hus.

Som første led i projektet var det nødvendigt at skaffe et præcist overblik over antallet af haveselskaber i Kolding, deres placering og oprettelsestidspunkt. I dette arbejde var det nødvendigt med en systematisk gennemlæsning af realregistrene til skøde- og panteprotokollerne samt tingbøgerne. Resultatet af dette arbejde er siden blev kortlagt jf. figur 1.

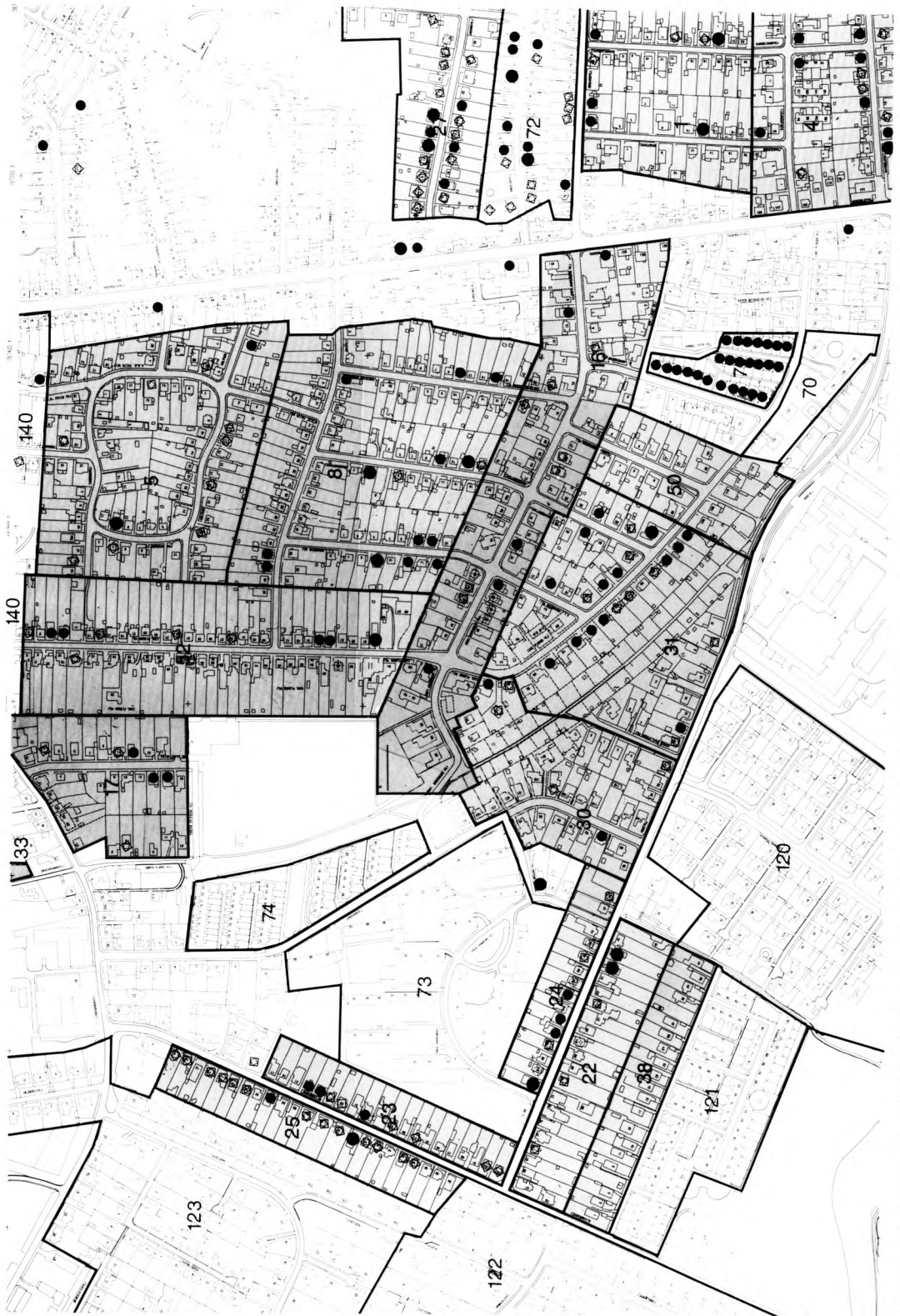
Byggeselskaber, haveboligselskaber og haveselskaber

Indledningsvis kan der være grund til kort at skelne mellem flere forskellige typer af selskaber, der indtil tressernes parcelhusbyggeri har spillet en vigtig rolle for at realisere de mindrebemidlede drøm om det lille hus.

Sideløbende med opførelsen af spekulationsbyggeri begyndte den bedrestillede del af

*Kim Furdal, f. 1958, cand.mag., projektleder.

1. Artiklen er en bearbejdet udgave af mit foredrag på Koldinghus den 15. marts 1990 ved mødet for samarbejdspuljen for danske bymiljøer i nyere tid.
2. Af nyere artikler og bøger inden for området kan bl.a. nævnes: Dragsbo, Peter (1988 & 1990) Hvidberg, Ena & og Hannelene Toft Jensen (1986, 1987a & 1987b) Møllgaard, Johannes (1986)

Figur 1. Kortet viser et af de centrale haveelskabsområder i den sydvestlige del af Kolding. De mørke områder viser de enkelte haveelskaber.

Den sydlige del af Kolding. I midten ses den sydgående Haderslevvej. Til venstre i billedet ses havselskaberne Solvang og Iowa, der på figur 1 er havselskaberne nr. 5 og 8. Medlemmerne af havselskaberne byggede, når der var penge, oftest efter at grunden var betalt. På billedet ses enkelte nyopførte huse mellem de mange havelodder. Billedet er formentligt taget i midten af 1930'erne.

arbejderklassen selv at løse boligproblemerne. I slutningen af 1800-tallet opstod en række *byggeforeninger* med det formål at bygge gode og sunde boliger for foreningernes medlemmer. Foreningerne blev organiseret på andelsbasis, hvor hvert medlem betalte et lille ugentligt kontingent. Efter et halvt års medlemskab opnåede medlemmerne ret til at deltage i lodtrækningen om lejligheder i de ejendomme, foreningen opførte. Såfremt et medlem ved lodtrækningen fik tildelt en lejlighed, skulle vedkommende betale en fast boligafgift, indtil huset var betalt. For at billiggøre byggeriet blev husene ofte opført på de billigste grunde efter en fælles tegning. Husene var ofte de i tiden omkring århundredskiftet populære dobbelthuse med hvidpudsede mure, manzardtag i rød tegl, småsprossede vinduer og en lille havelod til de enkelte lejligheder. For at lette finansieringen rummede husene ofte en lille udlejningslejlighed eller en butik.

I slutningen af 1800-tallet kom de første boliglove, der gav statsstøtte til opførelse af arbejderboliger. Den første kom i 1887, men det var først den forbedrede boligstøttelov i 1898, der for alvor satte skub i oprettelsen af byggeforeninger. Byggeforeningerne fik stor betydning for København, hvor der blev opført omkring 3000 lejligheder med tilhørende have. Byggeforeningerne kom dog ikke til at spille nogen rolle i Kolding, hvor der ikke blev oprettet en eneste forening.

Fra socialistisk side blev det kritiseret, at selskaberne ved at overdrage husene til medlemmerne på denne måde skabte en gruppe af småkapitalister, der kunne spekulere i værdistigningerne. I en tale ved boligkongressen i 1917 kom formanden for Dansk Haveboligforening ind på dette problem: »Byggeforeningerne bliver paa denne Maade ikke den billige Boligreserve for ubemidlede Klasser, som de skulle være, men bliver det værste, som de overhovedet kan blive, nemlig det

forholdsviis allermost hidsige Led i Huslejestigningen, idet som bekendt smaa Kapitalister altid er mere ivrige efter at realisere en øjeblikkelig avance end de større«. ³

Som en reaktion på denne udvikling opstod der i begyndelsen af århundredskiftet en række *haveboligforeninger*, hvis formål var at skaffe medlemmerne gode og sunde boliger, uden at det samtidig blev muligt at spekulere i grundværdistigningerne. I 1909 blev »Dansk Haveboligforening« dannet. Den skulle fremme haveboligsagen, og 2 år efter blev den første haveboligforening Grøndalsvænge i København oprettet. For at forhindre spekulation blev jorden købt af Københavns Kommune, der lod hele købesummen indestå i bebyggelsen mod at få tilbagekøbsret til grunden i de første 200 år for den oprindelige købesum samt bygningernes værdi. Dermed sikrede kommunen sig hele grundværdistigningen, mens foreningen stod som ejer af jorden og bygningerne. Foreningens medlemmer fik derimod kun brugsretten til lejlighederne.

I Kolding blev disse synspunkter bl.a. anført af den senere borgmester, redaktør af Kolding Socialdemokrat Knud Hansen under debatterne om opførelse af de første kommunale boliger i 1916/17. Sikring af boliger var for Socialdemokratiet i Kolding et samfundsanliggende, som ikke kunne overlades til privat spekulation. En lignende indstilling lå givet bag et anonymt angreb i Kolding Socialdemokrat den 18. februar 1918 mod H/S Fjordglimts planer om kloakering og bebyggelse af haveelskabet's jorder:

»Er det ikke en vild Idé at lave Selskabet om fra et Haveelskab, hvor medlemmerne har befundet sig vel, til et Byggeselskab hvor alt bliver Spekulation, og hvor ingen kan se, hvad Fremtiden vil bringe paa plads, hvor der hverken er Vand eller Gas. Slaa koldt Vand i Blodet, inden det er for sent, – at blive ved Jorden det tjener os bedst«.

Få år senere havde Socialdemokratiet i Kolding ændret indstilling til haveelskaberne. Kolding Socialdemokrat, der fulgte nøje med i haveelskabssagen, kunne den 14.

november 1923 med glæde konstatere en kraftig vækst i antallet og noterede i den forbindelse bevægelsens betydning for samfundet og den enkelte haveedyrker: »En foretagen Optælling af samtlige haveelskaber og disses arealer har givet til Resultat, at der i Kolding findes, saavidt vi har kunnet konstatere, ikke mindre end 19 *Haveelskaber*, der tilsammen raader over et areal af ca. 137 Tdr. Land, udstykket i 953 Parceller. Det kan saaledes med Rette siges, at Bevægelsen ogsaa her i Kolding har haft Vind i Sejlene. Vi hilser dette Resultat med Glæde, idet vi nærer Forvisning om, at *Kolonihavesagen er en god og sund Bevægelse*, som vil være af stor Betydning, saavel for den enkelte Haveedyrker som for Samfundet som Helhed. Kolonihavesagens kulturelle, æstetiske og økonomiske Goder er uomtvistelige. Med hensyn til ernæringsforholdene i de smaa Hjem spiller Haven en Rolle med dens Frugter, Urter og Grøntsager, den æstetiske Sans vækkes ved Dyrkning af Blomster, og for Børnene kan vel næppe tænkes bedre og sundere Tumbleplads end Haven. For arbejdere, som til daglig finder deres Beskæftigelse indenfor fire Vægge, kan Fritiden heller ikke anvendes paa en bedre og sundere Maade, end ved arbejdet i Haven. For den sundhedsmæssige Side af Sagen har ogsaa vore Lægeautoriteter et aabent øje«.

Haveboligselskabernes inddragelse af ejendomsværdistigningerne tiltalte heller ikke borgerne i Kolding. Mange af haveelskabernes medlemmer har sikkert kunne dele formanden for Dansk Haveboligforening F.C. Boldsens opfattelse af havebyens moralske og sundhedsmæssige værdi, *men* hvad angik ejendomsretten, har de fleste sikkert været enige med den mangeårige formand for Kolonihaveforbundet i Kolding Peter Mailand, der ved sin afgang i 1944 understregede betydningen af den personlige ejendomsret: »Inden for Kolonihaveforbundet er vi af den opfattelse, at det, der bygges på Kolonihavejord, skal være personlig Ejendom, og det opnaaes jo ikke med andelshuse«. ⁴

Medlemmerne ønskede fod under eget

3. Citeret efter Peter Dragsbo (1982).

4. Jydske Tidende 1944, den 19. april.

bord og ikke en eller anden ejendomsform, der fjernede den personlige ejendomsret og den medfølgende dispositionsfrihed. Derimod kunne de godt bruge haveboligselskabernes organisationsform til at finansiere erhvervelsen af egen jordlod. Haveselskaberne blev organiseret som en økonomisk forening, der skulle stå for køb og finansiering af et passende stort jordstykke samt udparcelleringen af jorden i lodder til foreningens medlemmer.

Foreningerne opstod i reglen ved, at en eller flere personer annoncerede i Kolding Socialdemokrat efter andre, der ville være med til at danne et haveselskab for at købe en jordlod. Initiativtagerne havde som reglen i forvejen fået tilbudt en jordlod. Sælgerne var enten gårdejerer selv eller mellemhandlere, der havde opkøbt jorden med henblik på videresalg. Disse mellemhandlere var i reglen folk, der i kraft af deres arbejde, oftest som heste- og kreaturhandlere, i forvejen kendte gårdmændene omkring Kolding. Et godt eksempel på dette er kreaturhandler J. L. Hansen, der ved flere lejligheder optræder som mellemhandler.

Det var haveselskabet, der stod som køber af jorden. Medlemmerne var derpå forpligtigede til hver uge at betale et fast afdrag efter deres økonomiske formåen, hvilket i reglen skete over 5 højst 10 år. Efter det fastsatte åremål, og når jorden var betalt, fik den pågældende overdraget skødet på jorden til privat ejendom. Inden da måtte det enkelte medlem søge foreningens tilladelse, hvis han ikke længere ønskede eller ikke kunne beholde jorden. Boligbyggeriet var i modsætning til byggeforeningerne en privatsag, der ikke berørte haveselskabet. Mange af selskaberne havde dog servitutter, der lagde faste rammer for byggeriet æstetiske udseende. Haveselskabet »Iowa« betingede sig således i skødet, at bygningerne skulle holdes i villastil på ikke over 2 etager. Skødet forbød endvidere virksomheder, der medførte røg, støj- eller lugtgener. Villaerne skulle holde en byggelinie på 6 alen fra vejen, hverken mere eller mindre. Der var langt fra disse servitutter til havebyideens pioner arkitekten Ebenezer Howards ideer om selvstændige forstæder som en blanding af hjem og arbejde.

Haveselskaberne i Kolding

Haveselskabernes betydning for den nyere byudvikling i Kolding kan næppe overvurderes. Hovedparten af de private udstykninger i årene 1910 til 1960 blev finansieret ved oprettelse af haveselskaber. I alt blev der oprettet 55 selskaber fra det første »Søndervang« i 1911 til det sidste »Thorshøj« i 1959. Af disse gik to konkurs, et tredje blev opkøbt af kommunen, da det ikke lykkedes for haveselskabet at få byggetilladelse til grunden, mens en fjerde handel blev annulleret.

Boligen er et langvarigt forbrugsgode, der under normale omstændigheder skal forrentes over en lang årrække. De økonomiske konjunkturer herunder renteniveauet har derfor haft en afgørende indflydelse på byggeriet. Foruden det langsigtede mål at få eget hus på egen jord, havde haveselskaberne en anden vigtig funktion nemlig, at de kunne udnyttes som nyttehaver. En funktion, vi normalt ikke tænker over i dag, hvor prydhaven de fleste steder har erstattet nyttehaven. Haven udgjorde et vigtigt supplement til familiens økonomi med kartofler, kål, radiser, æbler etc. For mange af medlemmerne blev haverne små landbrug, der ikke alene supplerede familiens husholdning med grønsager og frugter, men også med kaniner, fjerkræ og grise. Lovene for haveselskabet »Søndervang« tog derfor også højde for disse situationer: »Det tillades Medlemmerne at holde Fjerkræ og deslige, naar de er forsvarlig indhegnede. Kaniner og Svinehold maa kun finde sted i grundmurede Huse. Virksomheder af støjende Art eller som medfører stærk Røg eller Lugt maa ikke drives paa Jorden.« Naboerne skulle ikke belemres med svin, der gravede sig ud. Uden dette fødetilskud havde mange familier næppe haft nogen mulighed for økonomisk at realisere deres drøm om eget hus. Det må dog ikke forlede til økonomisk determinisme. Haven var samtidig et fristed for familien, hvor man kunne slippe væk fra den to-værelseslejlighed i Koldings spekulationsbyggeri.

Tabel 1. Haveselskaberne i kronologisk orden

Nr.	Dato for køb af jorden	Navn
1.	21.12.1911	Søndervang
2.	26.06.1912	Fjordglimt
52.	1916-1929	Carl Ploug
3.	10.02.1916	Højvang
4.	16.01.1919	Ravnshøj
5.	28.01.1919	Solvang
6.	09.04.1919	Nordhøj
7.	18.11.1919	Fjordvang
8.	30.12.1919	Iowa
9.	13.04.1920	Låsbytoft
10.	04.05.1920	Gimle
11.	04.05.1920	Vesterlykke
12.	24.08.1920	Frem
13.	14.11.1922	Fremtiden
14.	02.04.1923	Belvedere
15.	06.11.1923	Nørrevang
16.	1924-1926	Munkenborg
17.	02.09.1924	Lykkebo
48.	1926-1928	Brunebæk
47.	1926-1931	Brændkjær
17.	30.03.1926	Havelykke
18.	20.07.1926	Munkehaven, (17.04.1929 på tvangsauktion)
49.	1927-1931	Højlykke
19.	06.03.1928	Østerlykke
20.	05.12.1929	Bakken
21.	30.01.1933	Brændkjær Udsigt
46.	1939-1945	Brændkjærhøj
22.	17.07.1941	Elmelykke
23.	05.08.1941	Egelykke
24.	05.08.1941	Lykkevang
25.	28.08.1941	Bøgelykke
26.	07.11.1941	Sondermarken
27.	05.12.1941	Kongevang
28.	23.06.1942	Skovly
45.	06.11.1942	Dyrehavebo
29.	16.02.1943	Danevirke
53.	06.04.1943	Fjordlykke
30.	27.09.1943	Lykkehøj
50.	19.10.1943	Mosevang
31.	22.10.1943	Kløstervang
32.	26.10.1943	Danevang
33.	31.01.1944	Drachmanns Eje. Jorden blev købt af Kolding Kom- mune i 1947, da der ikke kunne gives byggetilladelse.
34.	25.07.1946	Solhøj
35.	25.10.1948	Bellahøj
36.	16.11.1948	Flora
37.	30.03.1950	Enigheden
38.	06.12.1950	Sønderhøj
39.	15.03.1951	Thorbjerg
40.	03.09.1952	Thordal
41.	06.10.1952	Hjortsminde
42.	19.02.1953	Marienlyst
43.	12.10.1953	Seesthus, (16.12.1953 annulleret)
54.	28.12.1954	Hånd i hånd, (09.11.1955 på tvangsauktion)
44.	30.07.1954	Galgehøj
55.	09.09.1959	Thorshøj.

Kilder: Realregistre til Skøde- og panteprotokoller. Tingbøger.

Det er derfor heller ikke særligt overraskende, at ovenstående liste over oprettede haveselskaber i Kolding afspejler de økonomiske konjunkturer, bolig manglen og ikke mindst forsyningsproblemerne under de to verdenskrige. Oprettelsen af nye haveselskaber sætter ind i to bølger med henholdsvis den første og den anden verdenskrig som katalysatorer. I 1911 blev det første haveselskab i Kolding oprettet, men det var først under første verdenskrig og de følgende år med forsyningsproblemer og voldsom bolig mangel, at Kolding oplevede et regulært boom i nyoprettede haveselskaber. Derpå ebbede bevægelsen stille ud, og 30'ernes krise satte et effektivt stop for tilvæksten af nye selskaber.⁵

Navnene på mange af de nystartede haveselskaber i disse år afspejler en idealisme og et håb for fremtiden, som f.eks. Østerlykke, Havelykke, Lykkebo, Fremtiden og Frem, mens andre som Søndervang, Fjordglimt, Højvang, Fjordvang, Bakken og Nørrevang fortæller om stedets beliggenhed og naturoplevelsen. Det var navne, der spillede en vigtig rolle for beboerne, og som der blev hæget om. Da gadenavnudvalget i forbindelse med den store gadenavnerevision i 1935 havde foreslået gadenavnet »Valmuevej«, modtog udvalget en skarp protestskrivelse fra haveselskabet Fjordvang med følgende ordlyd: »Valmuevej! En Mindelse om Spaniolernes Hærgen i vort Fædreland, en Mindelse om Branden paa Koldinghus. Valmuen! En prangende, hurtigt faldende, hurtigt døende Blomst, hvoraf der udvindes en af de farligste Gifte. Fjordvang! Et smukt Navn, hvis første Stavelse bringer i Tanken vor skønne Fjord, vi elsker vort Fædreland, vi elsker Fjordvang, og intet Navn kan bedre betegne den Plet, vi i saa mange Aar har hæget om«. ⁶

Det blev 2. verdenskrig med de derpå følgende forsyningsvanskeligheder, der for anden gang satte et voldsomt skub i haveselskabsbevægelsen. I alt blev der oprettet 15 nye selskaber under 2. verdenskrig, hvilket udgør lidt over en 1/4 af Koldings samtlige haveselskaber. Navne som Egelykke, Bøgelykke, Lykkevang og Lykkehøj, afspejler som i de første haveselskaber et håb for fremtiden; men samtidig satte krigen sine spor med na-

tionalt betonedede navne som Kongevang, Danevirke, Danevang og Drachmanns Eje.

Krigsafslutningen havde ikke overflødiggjort haveselskaberne. Efterkrigstiden var stadig præget af forsyningsproblemer. Samtidig havde krigen forvandet et boligoverskud før krigen til et boligunderskud efter krigen. Da regeringen i 1946 derfor vedtog loven om statslån til mindrebemidlede familier, var der kommet et nyt incitament til at oprette nye haveselskaber. Resultatet blev 11 nye haveselskaber, indtil loven om statslån til privat boligbyggeri blev afskaffet i 1958.

Medlemmerne

Meget ofte er det hævdet, at haveselskaberne var et forsøg fra den bedre stillede del af

arbejderklassen på at skaffe eget hus. Ret beset er der ingen, som har undersøgt dette. Jeg har derfor foretaget en systematisk registrering af de første grundejere på basis af tingbøgerne, så vidt dette var muligt inden for de tidsmæssige rammer, jeg havde. Hvert medlem fik tildelt et socialgruppenummer efter Danmarks Statistiks principper.⁷

I alt er der registreret 1352 medlemmer, hvilket så vidt jeg kan skønne, udgør over halvdelen af samtlige medlemmer.

Haveselskaberne var, som det fremgår af tabel 2, en arbejderbevægelse eller rettere en bevægelse for de ufaglærte arbejdere, som udgjorde knap halvdelen af selskabernes medlemmer. På den baggrund er det heller ikke overraskende, at Kolding Socialdemokrat var den foretrukne avis, når et nyt haveselskab skulle startes. I tiden omkring 1920 vrimler

5. Derimod satte krisen i 30'erne ikke en stopper for nybyggeriet i Kolding. Kolding oplevede i 30'erne en kraftig vækst i nybyggeriet. En væsentlig forklaring på denne vækst i husbyggeriet var indlemmelsen af de tilstødende områder fra nabosognene i 1930.

Boligbyggeriet i Kolding.

år	nyopførte huse	antal lejligh.
1927	25	37
1928	21	35
1929	44	95
1930	54	86
1931	75	131
1932	35	82
1933	64	124
1934	97	226
1935	83	191
1936	49	148
1937	47	159
1938	65	177
1939	77	224
1940	37	221

Kilde: Bygningsinspektørens beretning, Borgmesterkontorets arkiv. ks. 211.

6. Bruun, Georg: »Koldings gader« i: Byrådsbogen 1936/37 24 s. 20.
7. Opdelingen i socialøkonomiske kategorier er foretaget ud fra Danmarks Statistik, Folke- og Boligtællingen 9. November 1970. Boligen (Kbh. 1975) s. 11-14 samt Statistisk Tabelværk 1972: III, A1, Bornholms amt. Bilag 84: Erhvervs-koden og Bilag 90: Fagkoden.

Opdelingen er ikke uden kildemæssige problemer. Først og fremmest rummer materialet en tendens til at undervurdere de selvstændiges andel af den samlede population. Materialet giver ingen umiddelbar mulighed for med sikkerhed at rubricere erhverv som snedker eller jurist. Er der tale om ansatte eller selvstændigt erhvervsdrivende?. Hvor der ikke har været mulighed for at foretage en sikker indplacering, er de pågældende placeret som lønmodtagere. De socialøkonomiske grupper er de samme som Johannes Møllgaard anvendte i sin bog om Viborg (1986).

Kolding Socialdemokrat med annoncer til interesserede læsere om at gå med ind i nyoprettede haveselskaber. Et godt stykke efter de faglærte og ufaglærte arbejdere finder man en stor gruppe af selvstændige i fremstillingsvirksomhed og handel. Derimod er alle andre grupper næsten fraværende i haveselskaberne. Selvstændige i liberale erhverv som advokater, læger etc. er nærmest eksotiske grupper i selskaberne. Det var heller ikke funktionærer og tjenestemænd, som var med til at rydde de bare marker i Koldings udkant.

Arbejdsmand er den hyppigst forekommende og intetsigende stillingsbetegnelse for de ufaglærte; men indimellem dukker stillingsbetegnelser op, der knytter personer an til bestemte virksomheder og arbejdsfunktioner. Stillingsbetegnelser som chokoladearbejdere, slagteriarbejdere, kommunalarbejdere og bryggeriarbejdere fortæller, at de arbejdede ved henholdsvis F.D.B. (nu Nordchokolade), Andelssvineslagteriet, Kolding Kommune og Slotsmøllen. Imidlertid har det kun de færreste steder været muligt i de enkelte haveselskaber at spore en tilknytning til en fælles arbejdsplads. Af Lykkehøjs 15 ufaglærte arbejdere angiver de 7 sig som værende tekstilarbejdere, hvilket kunne tyde på en tilknytning til enten Bdr. Volkert eller Kolding Hørfabrik. Der hersker dog ingen tvivl om, at arbejdspladserne spillede en vigtig rolle ved oprettelsen af et selskab. I en polemik i Kolding Socialdemokrat den 25. januar 1918

kom et af selskabernes egne medlemmer ind på dette: »For over 5 Aar siden traadte der nogle – lad os saa kalde dem Middelstandsfolk – sammen; de bestod væsentlig af Tjenestemænd ved Jernbanen, Arbejdere og enkelte Haandværkere og fastlønnede Funktionærer, for ved Sammenslutning i Interessentskaber at købe Jord og saa udstykke den i Haver, for saa senere, naar Tiden mentes gunstig, da at opføre dem en Bolig paa den erhvervede Jordlod...«

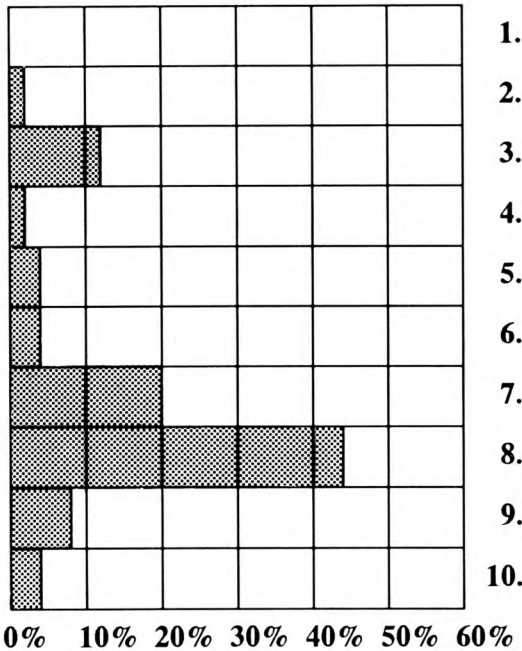
Erhvervsmæssigt udgjorde de faglærte arbejdere en homogen gruppe i haveselskaberne. 15 faggrupper er således hver repræsenteret med mere end 4 medlemmer, mens 70 medlemmer eller 26.7% fordeler sig over fag med 1-4 personer repræsenteret blandt haveselskabernes medlemmer. Det var fortrinsvis de håndværkere, der i større eller mindre grad selv kunne medvirke ved husbyggeriet, der var dominerende. Af de store fag var håndværkerne inden for byggefagene stærkest repræsenteret med 32.5% af samtlige faglærte arbejdere. Der var dog tale om en begrænset gruppe af fag, hvoraf tømrer-, snedker- og murerfagene var altdominerende.

En tredje gruppe, der skiller sig ud, er de selvstændige erhvervsdrivende i fremstillingsvirksomhed og handel, som udgjorde 12.1% af medlemmerne. 10 fag var repræsenteret med mere end 4 medlemmer, mens de resterende 54 medlemmer fordeler sig over fag med 1-4 medlemmer.

I en tid med stadig større virksomheds-

8. Medlemmer af haveselskaberne i Kolding Købstad

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	33	2,4
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	164	12,1
4. Selvstændige i liberale erhverv	27	2,0
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	47	3,5
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	67	4,9
7. Faglærte arbejdere	263	19,5
8. Ufaglærte arbejdere	591	43,7
9. Personer udenfor erhverv	113	8,4
10. Ukendt	47	3,5
I alt	1352	100,0

Figur 2. Medlemmer af haveselskaber i Kolding Købstad.⁸

1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed, herunder handel.
4. Selvstændige i liberale erhverv.
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede.
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede.
7. Faglærte arbejdere.
8. Ufaglærte arbejdere.
9. Personer udenfor erhverv.
10. Ukendt.

fusioner kan der være grund til at minde om, at denne kategori dækker over alt fra den lille håndværksmester uden andre ansatte end sig selv til direktøren i den store koncern med flere hundrede ansatte. Det er nu ikke den sidste gruppe, der prægede billedet i haveselskaberne. Mange af håndværksmestrene har derfor ikke i deres liv og dagligdag adskilt sig fra de faglærte arbejdere. Indtil begyndelsen af århundredskiftet var dagligvarehandlen centreret omkring den gamle bykerne, men med de nye haveselskaber i byens udkant blev der langt til den lokale købmand. I en tid, hvor bilen var forbeholdt en velstående

minoritet, har der været brug for mange små detailforretninger. Det er derfor ikke tilfældigt, at så mange købmænd og bagere benyttede lejligheden til at flytte ud til de nye områder. Her kunne de dække det støt voksende behov for dagligvarer i byens periferi. Haveselskaberne bød en mulighed for på samme tid at bygge eget hus og stable en lille købmændsforretning på benene.

Købmænd og bagere var ikke de eneste, der så de nye muligheder, der opstod. For de fleste af beboerne var haven en nødvendig og integreret del af familiens økonomi. Andre formåede at gøre haven til en lille forretning. Når der i materialet forekommer 24 gartnere blandt medlemmerne, må det tages som et udtryk for, at enkelte har drevet deres havebrug videre end til selvforsyning. Da N.N. således i 30'erne byggede et hus på en jordlod i Vonsild, blev haven samtidig plantet til med æbletræer, som senere skulle supplere lønnen med salg af æbler.

Interessant er det, at personer uden for erhverv udgjorde knap 10% af medlemmerne. Betegnelsen dækker over en gruppe af pensionister, fruer, rentiers og enker. Det fo-

Tabel 2. Haveselskabernes medlemmer. Den erhvervs-mæssige fordeling af socialgruppe 7. Faglærte arbejdere*.

	antal pers.	i %
Bager:	6	2,4
Bikkenslager:	5	1,9
Cigarmager:	5	1,9
Elektriker:	5	1,9
Maler:	12	4,7
Maskinarbejder:	26	10,2
Maskinpasser:	7	2,7
Mekaniker)	8	3,4
Murer:	16	6,3
Skrædder:	7	2,7
Slagter:	21	8,2
Smed:	10	3,9
Snedker:	22	8,6
Stenhugger:	5	1,9
Tømrer:	30	11,8
Andet:	70	27,5
Ialt:	255	100,0

* Faggrupper med flere end 4 personer er udskilt separat.

Tabel 3. Haveselskabernes medlemmer. Den erhvervs-mæssige fordeling af socialgruppe 3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed

	antal pers.	i %
Bagermester:	6	3,6
Entreprenører:	9	5,5
Karetmager:	5	3,0
Købmand	18	11,0
Malermester:	9	5,9
Murermester:	35	21,3
Skomager:	5	3,0
Snedker- og tømrermester:	18	11,0
Vognmænd:	5	3,0
Andre:	54	32,0
Ialt:	164	100,2

*Faggrupper med flere end 4 personer er udskilt separat.

rekommer besynderligt, at der for størstepartens vedkommende er tale om fruer. Normalt er det mandens stillingsbetegnelse, der forekommer i tingbøgerne. Privatøkonomiske forhold kan have spillet ind ved ejendomshandlerne, men der kan muligvis også være tale om en gruppe af enker.

Statslåns husene

Som statsstøtteordning til boligbyggeriet var »Lov om byggeri med offentlig støtte«, der var lovens fulde og korrekte titel, ikke noget nyt i 1946. Allerede i 1887 kom den første sparsomme lovgivning om støtte til boligbyggeriet. Det var imidlertid først under første verdenskrig med en katastrofal boligmangel, at staten for alvor begyndte at blande sig i boligmarkedet med forskellige former for støtte til boligbyggeriet. I 1917 kom som et resultat af Boligkommissionens arbejde loven om lån til

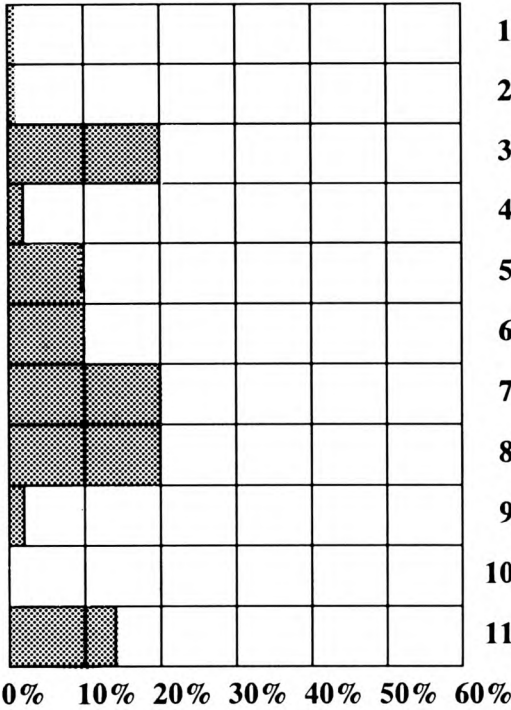
Byggeforeninger og lov om lån til Kommuner til Byggeføretagender. I 1922 blev de to love erstattet af en samlet lov om lån til boligbyggeri.⁹ Det er principperne i denne lovgivning, der med situationelle ændringer dannede grundstammen i de følgende boligstøtte-love i 1933, 1938 og endelig 1946. Specielt genfinder man mange af 1938-lovens punkter i 1946-loven.¹⁰ Det var dog 1946-loven, der fik den største gennemslagskraft, mens 1938-loven aldrig rigtig kom i gang som følge af krigsudbruddet året efter.

Forarbejdet til 1946-loven havde været grundigt. Allerede i 1941 nedsatte Indenrigsministeriet 2 udvalg, henholdsvis det Bjerregaardske udvalg (under debatten kaldt det sagkyndige udvalg) og det Dahlgaardske udvalg (det politiske udvalg), der skulle belyse boligsituationen. I 1946 udsendte Indenrigsministeriet betænkningerne fra de to udvalg, som dannede grundlaget for 1946-loven.

Loven stillede i perioden 1946-54 75 mill. kr. til rådighed som lån til opførelse af boligbyggeri med lejligheder til den mindrebemidlede del af befolkningen. Parallelt med dette stillede loven i samme periode 20 mill. kr. til rådighed som lån til parcel- og rækkehusbyggeri til brug for ejeren. Lånene skulle gives til mindrebemidlede og specielt børnerige familier. Samtidig satte loven en maksimumsgrænse for byggeomkostningerne. For købstadskommunerne uden for Københavnsområdet, som i denne forbindelse har interesse, måtte håndværksudgifterne højst beløbe sig til 20.000 kr. for enfamiliehuse og 29.000 kr. for huse med 2 lejligheder. Denne del af loven fik en afgørende betydning for parcelhusbyggeriets størrelse og indretning i 50'erne. Husene kom til at ligge på fra 80 m² til 90 m². Samtidig skete der en stigende standardisering af parcelhusbyggeriet. Lånene blev givet på meget gunstige vilkår, der havde en løbetid på 20 år med en rente på 2,2%. Til sammenligning svingede den effektive rente

9. Lov om Laan til Byggeforeninger af 31. marts 1917, Lov om Laan til Kommuner til Byggeføretagender og Lov om Laan til Byggeførestaltninger af 23. december 1922.

10. Lov om Laan til Boligbyggeri og Huslejenedsættelse for mindrebemidlede børnerige Familier af 13. April 1938 og Lov om Byggeri med offentlig støtte af 30. April 1946.

Figur 3. Statslånsansøgere i Kolding Købstad.¹¹

mellem 4.3% og 6.5% i perioden fra 1950 til 1957. Ved siden af dette indeholdt loven en række bestemmelser til at fremme boligbyggeriet, byggeri med socialt eller kulturelt formål, renovering af ældre ejendomme og boligstøtte til børnerige familier.

Loven skulle virke til 1954, men kom med et nyt sæt love i 1955 til at virke frem til 1958, hvor der skete en afvikling af de billige stats-

1. lån. I det følgende har jeg undersøgt, hvem modtagerne af statslånene i perioden 1946-58 var.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

Ansøjerne

Lovgivningens krav om kommunal godkendelse af statslånsansøgerne gør det muligt i den årlige trykte byrådsbog, der indeholder byrådets beslutninger, at følge med i hvem, der søgte, hvor meget og til hvilken byggegrund. Derimod er det ikke muligt at se, hvorvidt ansøgerne rent faktisk benyttede sig af muligheden. Som det er tilfældet for medlemmerne af haveselskaberne, har jeg foretaget en registrering af statslånsansøgerne og givet de enkelte ansøgere et socialgruppernummer. I alt er der registreret 1098 statslånsansøgere. Da boligselskaber, kommuner, virksomheder og foreninger kunne søge statslån, har det været nødvendigt med en ekstra kategori 11.

Ikke overraskende var det specielt boligselskaberne, der drog nytte af de nye tilskudsmuligheder til opførelse af lejligheder. Mere overraskende er det, at det stadig er de samme grupper, der benyttede sig af de nye muligheder. Når dette er tilfældet, hænger det sammen med, at det i stor udstrækning var medlemmerne af haveselskaberne, der benyt-

11. Statslånsansøgere i Kolding Købstad.

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	5	0,5
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	6	0,5
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	222	20,2
4. Selvstændige i liberale erhverv	21	1,9
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	123	11,0
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	100	9,1
7. Faglærte arbejdere	217	19,8
8. Ufaglærte arbejdere	227	20,7
9. Personer udenfor erhverv	26	2,4
10. Ukendt	2	0,2
11. Boligselskaber, virksomheder, foreninger	149	13,6
I alt	1098	99,9

tede sig af mulighederne for at få statslån. Funktionærernes og tjenestemændenes stigende betydning i det danske samfund afspejler sig dog også i tallene. Tendensen er derfor heller ikke længere så entydig, som for haveelskabernes tilfælde.

Dette generelle billede dækker dog over nogle karakteristiske geografiske variationer. For at belyse dette har jeg fordelt statslånsansøgerne efter de enkelte ejerlav i Kolding. Tydeligst kommer det til udtryk, når man sammenligner statslånsansøgerne i Kolding markjorder 3. afdeling med ansøgerne i Kolding markjorder 4. afdeling. Hovedparten af ansøgerne ønskede at bygge syd for Kolding Å i de gamle og nyoprettede haveelskabsområder. Syd for Kolding Å var ansøgerne primært faglærte og ufaglærte arbejdere samt en stor gruppe af selvstændige erhvervsdrivende.

Derimod er der her næsten ingen funktionærer og en forsvindende lille del med beskæftigelse inden for de liberale erhverv. Nordøst for Kolding Å er situationen omvendt. Her er funktionærstanden blandt ansøgerne klart i overtal. Specielt ønskede de bedrestillede funktionærer at bygge i dette område. Under 10% af statslånsansøgerne i dette område var faglærte arbejdere.

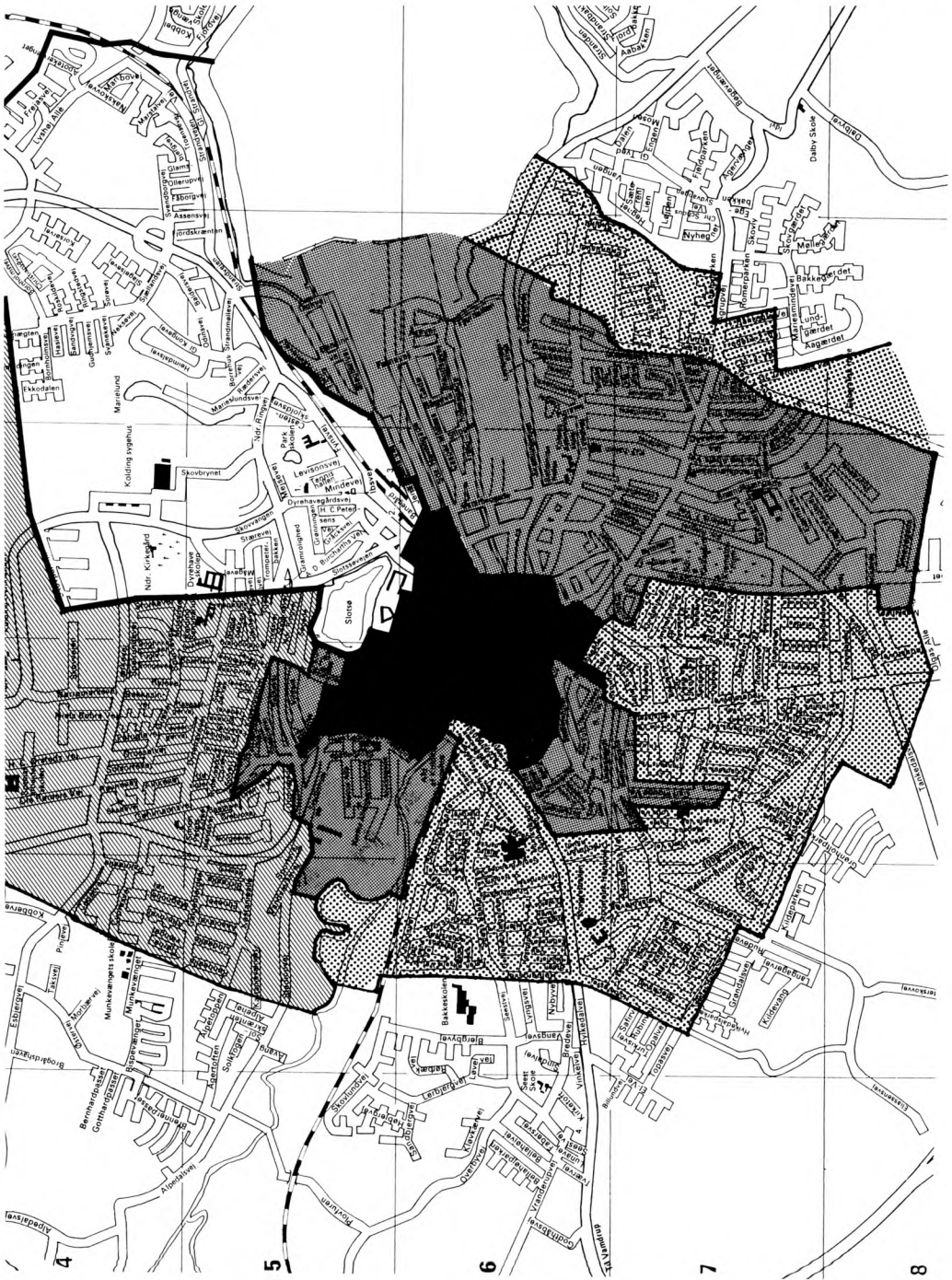
Når den socialøkonomiske profil i den nordøstlige del af Kolding skiller sig så markant ud fra det generelle billede, hænger det nøje sammen med de endog meget store forskelle i grundpriserne. I 1956 var grundpriserne i denne del af Kolding gennemgående 2-3 gange så høje som i de tidligere haveelskabsområder syd for Kolding Å. Arbejderklassen ønskede eller kunne ikke betale denne ekstra pris for at bo i det »attraktive« område

12. *Statslånsansøgere i Kolding Købstad. Kolding markjorder 3. afdeling.*

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	3	0,8
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	2	0,5
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	92	23,1
4. Selvstændige i liberale erhverv	4	1,0
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	29	7,3
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	21	5,3
7. Faglærte arbejdere	96	24,1
8. Ufaglærte arbejdere	106	26,6
9. Personer udenfor erhverv	12	3,0
10. Ukendt	0	0,0
11. Boligselskaber, virksomheder, foreninger	33	8,3
I alt	398	100,0

13. *Statslånsansøgere i Kolding Købstad. Kolding markjorder 4. afdeling.*

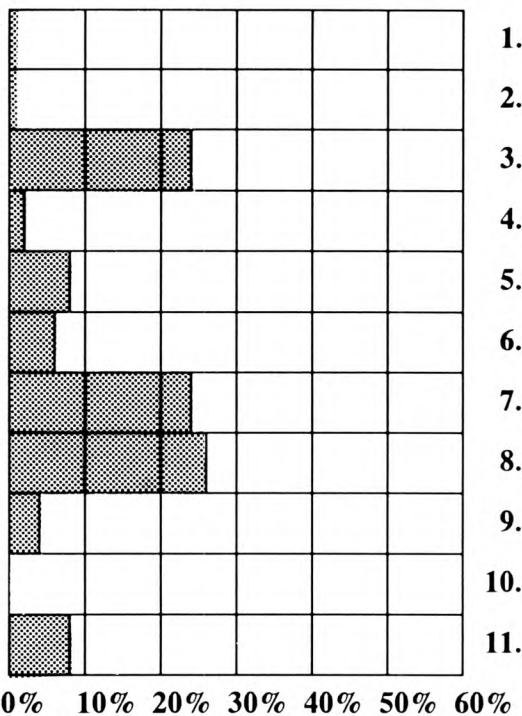
	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	14	15,9
4. Selvstændige i liberale erhverv	4	4,5
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	25	28,4
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	17	19,3
7. Faglærte arbejdere	14	15,9
8. Ufaglærte arbejdere	8	9,1
9. Personer udenfor erhverv	1	1,1
10. Ukendt	0	0,0
11. Boligselskaber, virksomheder, foreninger	5	5,7
I alt	88	99,9

Ejerlavene i Kolding Købstad.

- Kolding bygrunde
- Kolding markjorder 1. afd.
- Kolding markjorder 2. afd.

- Kolding markjorder 3. afd.
- Kolding markjorder 4. afd.

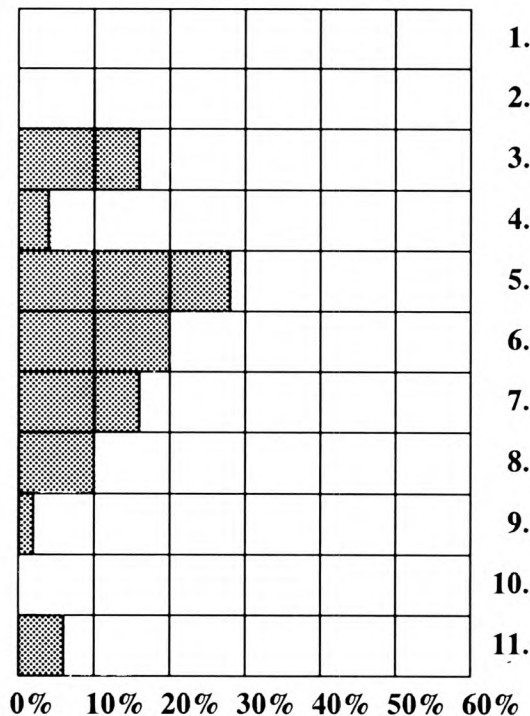

Figur 5. Statslånsansøgere i Kolding Købstad. Kolding markjorder 3. afdeling.¹²

i den nordøstlige del af byen. Det var den bedrestillede del af funktionærstanden, der var villig til og økonomisk i stand til bygge på de dyre grund i dette hjørne af byen. Samtidig var denne fordeling af ansøgerne med til at cementere den sociale segregation af byen, jf. figur 4.

De første entreprenører

Formålet med loven om byggeri med offentlig støtte var at forøge boligmassen til de mindre-bemidlede og de børnerige familier ved hjælp af lån *til eget brug*. Dette princip blev dog udhulet af en følgende paragraf, der reelt åbnede op for statslån til forretningsmæssigt boligbyggeri: »Laan til opførelse af Beboelseshuse med Lejligheder af mindre Type og til Erhvervelse af Byggegrundene gives Byg-

Figur 6. Statslånsansøgere i Kolding. Kolding markjorder 4. afdeling.¹³

ningshaandværkere eller andre«. ¹⁴ Dermed lagde loven op til, at en stor gruppe af små håndværksmestre og håndværksmæssige autodidakter kunne finansiere deres byggevirk-somhed ved hjælp af lavtforrentede statslån. Når huset stod færdig, flyttede familien over i det nye, solgte det gamle og startede byggeriet af et nyt. En proces, der i princippet kunne gentage sig i det uendelige, så længe finansieringsmulighederne var til stede, og som det er set mange gange siden. I et interview fortalte et tidligere sognerådsmedlem i Harte-Bramdrup sognekommune nord for Kolding om en af disse driftige håndværksmestre: »Det var selvfølgelig vigtigt, at man herude havde nogle såkaldte driftige mennesker, bl.a. murermester Nielsen, som blev min meget gode ven, og som jeg købte det allerførste hus af, da vi flyttede hertil i 1964. Støt og roligt bebyggede han store dele af det indre Bramdrupdam. Når jeg siger støt og

14. Lov af 30. April 1946, Paragraf 46.

roligt, så er det, fordi han kun brugte en murersvend i ny og næ til hjælp og ellers havde et par arbejdsmænd. Selv sad han fra tidlig morgen til langt ud på aftenen om sommeren, fugede, pudsede og solgte huset, så og sige inden han havde fjernet stilladset. Solgte det hus, han boede i vel og mærke, hvorefter hans kone fik besked på at flytte ned i kælderen på det ny hus, mens han fik gjort taget færdig. Der boede de, indtil han byggede et nyt, så gentog processen sig.¹⁵

Denne virksomhed kunne udvikle sig i større eller mindre grad afhængig af personlige ambitioner og tid. I det små byggede murermester N.N. 3 huse i den sydlige del af byen. Det kunne ikke måle sig med X.X. der nåede at bygge 18 huse. De første huse byggede han som slagteriarbejder, men forretningen må have gået godt, for efter byggeriet af de første 2 huse kaldte han sig entreprenør.

På tilsvarende vis kaldte Z.Z. sig i starten for murerarbejdsmand, men efter det første byggeri for murermester. Som murermester nåede han at bygge 5 huse.

Konsekvenser

De økonomiske konjunkturer, boligmangel og forsyningsproblemer under de to verdenskrige fik arbejderklassen til at tage skeen i egen hånd. Haveselskaberne var en organisationsform, der gjorde det muligt for nye grupper af faglærte og ufaglærte arbejdere at realisere deres ønske om at få fod under eget bord. Resultatet af denne proces blev store »arbejderkvarterer« specielt syd for Kolding Å. En proces der blev videreført med de billigt forrentede statslån i perioden fra 1946 til 1958.

Det, der måske er mest interessant, er den

15. Interview med K.E. Reddersen i: Kim Furdal (1989) s.89.

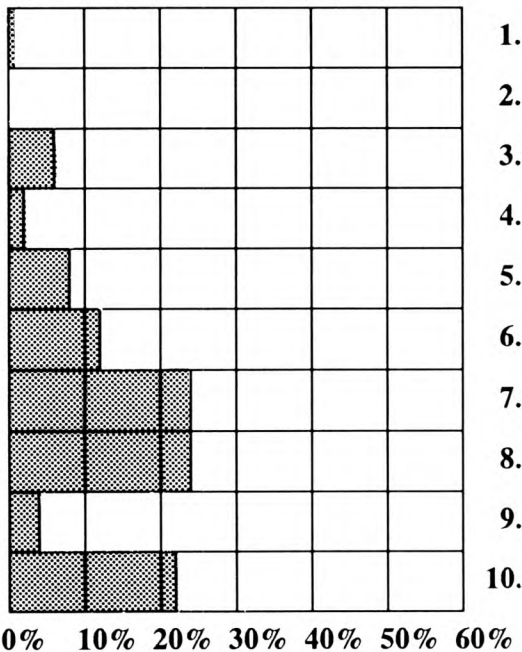
16. *Socialøkonomiske grupper i haveselskabsområde (H/S Carl Ploug & H/S Solvang) i 1981*

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	2	0,6
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	19	5,6
4. Selvstændige i liberale erhverv	4	1,2
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	28	8,2
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	37	10,9
7. Faglærte arbejdere	81	23,8
8. Ufaglærte arbejdere	80	23,5
9. Personer udenfor erhverv	13	3,8
10. Ukendt	76	22,4
I alt	340	100,0

17. *Socialøkonomiske grupper i Mariessminde i 1981.*

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	30	14,2
4. Selvstændige i liberale erhverv	5	2,4
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	51	24,2
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	42	19,9
7. Faglærte arbejdere	23	10,9
8. Ufaglærte arbejdere	13	6,2
9. Personer udenfor erhverv	7	3,3
10. Ukendt	40	19,0
I alt	211	100,1

Figur 7. Socialøkonomiske grupper i haveselskabsområde (H/S Carl Ploug & H/S Solvang) i 1981.¹⁶

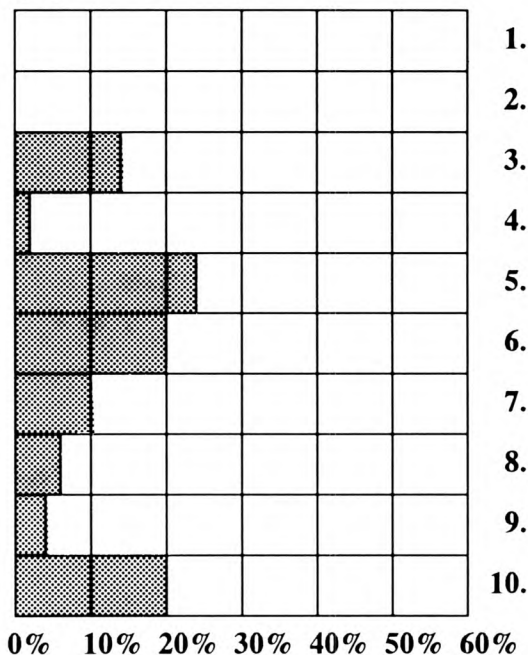

Området er et karakteristisk haveselskabsområde domineret af »Bedre Byggeskik«-huse og bungalower fra mellemkrigstiden.

kontinuitet, man finder i disse områders sociale profil. Umiddelbart skulle man forvente en opblødning af den sociale segregation i løbet af 60'erne; men dette er ikke tilfældet. Mine foreløbige resultater viser, at de gamle haveselskaber syd for Kolding Å beholdt de-

res sociale profil som arbejderkvarterer op igennem 60'erne og 70'erne. Middelstanden har ikke vist nogen speciel interesse for at flytte ind i disse kvarterer. Til gengæld er

Figur 8. Socialøkonomiske grupper i Mariesminde i 1981.¹⁷

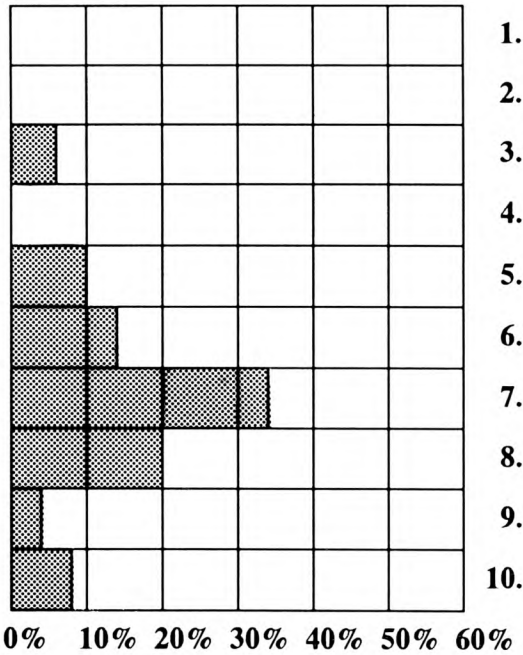

Mariesminde er en af Koldings store udstykninger syd for Kolding Å fra begyndelsen af 70'erne. Som det var moderne på dette tidspunkt er der tale om meget store typehuse på mellem 130-150 m². Ti år efter havde området udviklet sig til et typisk funktionærkvarter.

18. Socialøkonomiske grupper i Grønholtparken i 1981.

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	10	6,5
4. Selvstændige i liberale erhverv	0	0,0
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	15	9,7
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	23	14,9
7. Faglærte arbejdere	54	35,1
8. Ufaglærte arbejdere	31	20,1
9. Personer udenfor erhverv	7	4,6
10. Ukendt	14	9,1
I alt	154	100,0

Kilde til 16, 17 og 18: Kolding Vejviser 1981

Figur 9. Socialøkonomiske grupper i Grønholtparken i 1981¹⁸.

Ikke alle parcelhusområder har som Mariesmunde udviklet sig til et funktionærkvarter. Grønholtparken syd for Kolding Å blev bygget omtrent samtidig med Mariesmunde. Her var grundene og husene meget mindre, og på knap 10 år havde området udviklet sig til et nyt arbejderkvarter.

middelstanden overrepræsenteret i de nye parcelhuskvarterer fra 60'erne og 70'erne og specielt nord for Kolding Å.

At dette ikke blot er en skrivebordskonstatering, har jeg kunnet konstatere gennem samtaler med middelklassetilflyttere til Kolding. Ejendomsmæglerne er udmærket klar over, hvor de skal anbefale f.eks. en bibliotekar at flytte ind. Det er nord for Kolding Å og visse af de nye typehuse fra 60'erne og 70'erne. Det er for mig en socialøkonomisk kontinuitet, der ikke alene kan forklares økonomisk. Den er i lige så høj grad kulturelt betinget, uden jeg foreløbig præcist kan udrede en forklaring.

Afslutning

I disputatsen »Österlen« bemærker Börje Hanssen, at vi ikke besidder noget begreb for menneske. I det foreløbige arbejde har jeg anvendt begreber som socialøkonomiske kategorier. Disse begreber kan være gode til at skabe nogle søgegrøfter, men beskriver kun en lille del af de mennesker, som er genstand

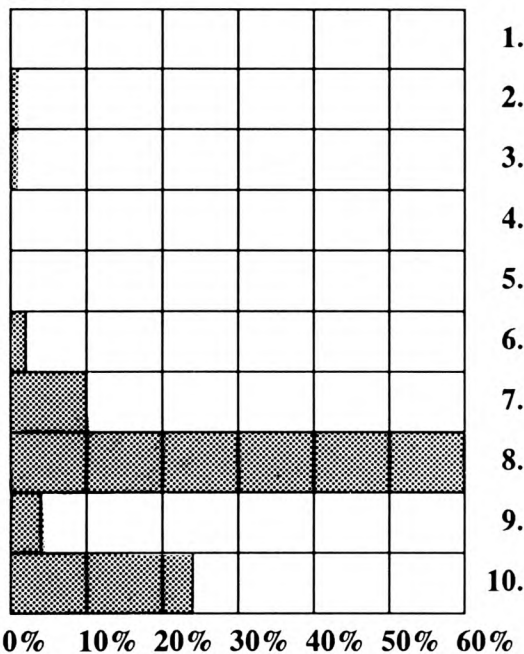
19. Socialøkonomiske grupper på Knud Hansens Vej i 1981.

	antal	i %
1. Selvstændige i landbrug, fiskeri m.v.	0	0,0
2. Arbejdere i landbrug, fiskeri m.v.	2	1,0
3. Selvstændige i fremstillingsvirksomhed	2	1,0
4. Selvstændige i liberale erhverv	0	0,0
5. Funktionærer og tjenestemænd, overordnede	0	0,0
6. Funktionærer og tjenestemænd, underordnede	3	1,4
7. Faglærte arbejdere	22	10,0
8. Ufaglærte arbejdere	131	59,3
9. Personer udenfor erhverv	8	3,6
10. Ukendt	53	24,0
I alt	221	100,3

Kilde: Kolding Vejviser 1981

Der kan være grund til at knytte nogle kommentarer til den store gruppe af ukendte (10). I mange af tilfældene er der tale om ægtefæller til husejeren eller lejlighedsindehaveren. Jeg har i modsætning til Johannes Møllgaard afholdt mig fra at give vedkommende et socialgruppenummer ud fra ægtefællens placering. Dels er det vanskeligt at vurdere, hvorvidt der er tale om ægtefæller eller samboende, dels giver den manglende stillingsbetegnelse ingen garanti for at vedkommende rent faktisk ikke er i arbejde. Gruppe 10 vil derfor næppe ændre afgørende på talmaterialet.

Figur 10. Socialøkonomiske grupper på Knud Hansens Vej i 1981.¹⁹

Enkelte områder har i kraft af deres ejerforhold fået ensartet socialøkonomiske profil. Størsteparten af det sociale boligbyggeri på Knud Hansens Vej i den sydlige del af byen ejes af Kolding Kommune, som bl.a. anviser boligløse lejligheder i byggeriet. Resultatet er blevet et arbejderkvarter bestående af ufaglærte, hvor det i dag er stærk socialt stigmatiserende at bo.

for vores undersøgelser. De siger noget om deres erhverv, indtjening, sociale placering og en mere eller mindre præcis formodning om deres kulturelle tilhørsforhold. Skal vi tættere på de enkelte kvarterer for at forstå det, der særlig karakteriserer dem og adskiller dem fra hinanden, kan vi ikke stille os tilfreds med en så upræcis karakteristik af beboerne. Så må vi igang med et grundigt interviewarbejde, der kan give et billede af beboerne, deres dagligliv, deres sociale netværk og deres idealer for det gode liv. Er der forskelle på de sociale netværk de enkelte kvarterer imellem? Hvorledes kan det være, bortset fra det rent økonomiske, at den bedrestillede del af arbejderklassen stadig bosætter sig i de gamle haveselskabsområder? Hvorfor foretrækker middelstanden de nye parcelhusområder frem for de

billigere huse fra mellemkrigstiden? For blot at nævne nogle enkelte spørgsmål. Jeg tror, det er ad denne vej, vi skal arbejde i vores forskning af byernes kvarterdannelse og sociale geografi.

Litteratur

- Boldsen, F.C.: »Haveboliger i Danmark for de mindrebemidlede Samfundsklasser« København 1912.
- Bollerup N.J.: »Kolonihaverne i Kolding og deres historie« i: Koldingbogen 1981, s. 44-47.
- Bott, Elizabeth: »Family and Social Network« 1957/68. Bredsdorff, Peder: »Københavnske Haveboligkvarterer« i: Beretning om Dansk Byplanlaboratoriums Virksomhed 1937-41. 1942.
- Busk Mikkelsen, Svend: »Om statslånhuse« i: arkitekten 1939, s. 101-120.
- Daun, Å.: »Forortsliv. En etnologisk studie af kulturel forandring.« Stockholm 1974.
- Dragsbo, Peter: »Byggeforeninger, offentlig byggeri eller almennyttige boliger?« i: Fabrik og bolig 1982, nr. 1, s. 31-45.
- Dragsbo, Peter: »Forstæder i Esbjerg 1900-1960«, Esbjerg 1988.
- Dragsbo, Peter: »Den økologiske by - I lidt historisk perspektiv« i: 1066. Tidsskrift for Historisk Forskning 19. årg. 1990, nr. 5-6, s. 18-27.
- Firey, Walter: »Käsla och structurens roll i markanvändningsbeslut« i: Lindberg, Göran (1971) s. 100-111.
- Furdal, Kim (red): »Da de 10 blev til 1« Kolding 1989.
- Furdal, Kim: »Vi står værre end nogensinde før« Opførelsen af det første kommunale boligbyggeri på Stejlbjergvej«. upubliceret manuskript 1989.
- Hanssen, Börje: »Osterlen«. 1952/77.
- Hvidberg, Ena & Hannelene Toft Jensen: »Vestegnen - fra gartneriland til forstad« København 1986.
- Hvidberg, Ena & Hannelene Toft Jensen: »Nordvestegnen - fra bondeland til bylandskab« København 1987. (a)
- Hvidberg, Ena og Hannelene Toft Jensen: »Det anonyme hus« i: Arv og Eje 1987, s. 51-76. (b)
- Hvidberg, Ena & Annette Vasström: »Livsrum og livsformer i storbyen« i: Arv og Eje 1987 s. 5-50.
- Jørgensen, Lisbet Balslev: »Danmarks arkitektur. Enfamiliehuset.« Kbh. 1979.
- Lindberg, Göran (red.): »Urbana processer. Studier i Social ekologi«. Lund 1971.
- Lindberg Göran: »Segregationsprocesser« i: Lindberg, Göran (1971) s. 133-155.

- Møllgaard, Johannes: »Byens sociale geografi. Studier af Skive« SBI 1984.
- Nygaard, Erik: »Tag over hovedet« Kbh. 1984.
- Poulsen, Gregor(red): »Svensk stad« bd. I-II Stockholm 1950-53.
- Simonsen, Kirsten: »Segregationsprocessen i mindre danske købstæder. En analyse af bosætningsmønstre og aktivitetsmuligheder« i: Laboratorium for bebyggelsesgeografi, bygeografi og fysisk planlægning. Rapport nr. 5, 1976. Geografisk Centralinstitut. Københavns Universitet.
- Young Michael & Peter Willmott: »Family and kinship in East London« London 1957.

Kilder

- Borgmesterkontorets arkiv. ks. 211.
Byrådsbogen.
Kolding Vejviser 1981.
Realregister til Skøde- og panteprotokollerne.
Tingbøger, Kolding Domhus.
A 3032 Haveselskabet Søndervang. Forhandlingsprotokol.